

ПРАКТИКО-ОРІЄНТОВАНЕ НАВЧАННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ РОЗВИТКУ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Костюченко Олена Євгенівна,

доктор юридичних наук, професор,

провідний науковий співробітник відділу забезпечення інтеграції академічної

та університетської правової науки та розвитку юридичної освіти

Київського регіонального центру Національної академії правових наук України

Стаття присвячена визначенню властивостей практико-орієнтованого навчання як інструменту розвитку юридичної освіти. Приділено увагу питанням співвідношення теоретичного й практичного навчання в процесі підготовки студентів-юристів. Окремо наголошується, що вища юридична освіта повинна й надалі зберігати усі ознаки університетської освіти. Відстоюється думка, що необхідно відходити від навчальних завдань, які спрямовані на оцінювання теоретичних знань студентів, натомість варто впроваджувати в освітній процес завдання професійного спрямування, передбачаючи наявність відповідного рівня теоретичної підготовки для їх розв'язання чи вирішення. Наголошується, що практико-орієнтований підхід до підготовки майбутнього юриста вимагає уважного переосмислення методик викладання та виважених рішень щодо співвідношення лекційних, практичних, індивідуальних занять, які затверджуються в навчальних планах. Адже невідповідність співвідношення таких занять у бік того чи іншого виду призведе до неспроможності здобувача освіти застосовувати теоретичні знання на практиці або до невміння обґрунтувати правову позицію чи визначити предмет спору, що по суті унеможливить правильну оцінку життєвої ситуації та її вирішення на високому професійному рівні. У роботі запропоновано забезпечити підвищення рівня якості освіти студентів-юристів шляхом впровадження кейсових завдань. Наведено особливості кейсових завдань із правових дисциплін. У роботі представлено результати впровадження кейсових завдань, що застосовувались під час викладання дисципліни «Трудове право України», зокрема: перший вид – кейс, завданням якого може бути вирішення справи по суті; другий вид – кейс, що розігрується в аудиторії як рольова гра, в якій дві команди студентів представляють учасників судового процесу, а окрема команда виступає в ролі суддів. Такі підходи до підготовки кейсових завдань передусім активізують діяльність самих студентів, дозволяють їм сконцентруватися на вирішенні юридичної справи й формують навички роботи в команді.

Ключові слова: юридична освіта, компетентнісний підхід, практико-орієнтоване навчання, кейс-метод, кейсові завдання.

Kostyuchenko Olena. The practice-oriented learning as a tool of the development of legal education in Ukraine

The article is devoted to the disclosure of the properties of practice-oriented learning as a tool for the development of legal education. It is paid the attention to the relations between theoretical and practical learning in the process of teaching law students. It is emphasized that higher legal education has to preserve all the qualities of university education. It is argued that it is necessary to go away from learning tasks aimed at assessing the theoretical knowledge of students, and instead of them there should be introduced the professional tasks into the educational process, where it is required an appropriate level of theoretical knowledge to solve them. It is emphasized that a practice-oriented approach to the teaching of future lawyers requires a careful rethinking of teaching methods and informed decisions about the ratio of lectures, practical, individual lessons, which are approved in the curriculum. Because, the inconsistency of the ratio of such classes in the direction of one or another side leads to the inability of the student to use the theoretical knowledge in practice or to the inability to justify the legal position or determine the subject of dispute, what can essentially make impossible the proper assessment of life situation and its solution at a high professional level. In the research it is offered to provide increase of level of education quality of students-lawyers by implementation of case study. There are given the peculiarities of case studies of legal subjects. There are presented the results

of implementation of case studies in the article that were implemented in the teaching of subject "Labor Law of Ukraine", in particular: the first type – is a case, the task of which can be a solution the case on the merits; the second type is a case that is played out in the audience as a role play, where two teams of students represent the participants of the trial, and a separate team acts as judges. Such approaches to the preparation of case studies primarily intensify the activities of students; allow them to focus on solving the legal cases and to form the teamwork skills.

Key words: legal education, competence approach, practice-oriented learning, case method, case studies.

Реформа юридичної освіти, що триває в Україні, спрямована на оновлення підходів до підготовки майбутніх фахівців у галузі права шляхом впровадження компетентнісного підходу до підготовки фахівців. Водночас підвищення рівня якісної юридичної освіти відбувається й через стандартизацію бакалаврського й магістерського рівнів вищої освіти у галузі знань 08 «Право», спеціальність 081 «Право», що зумовило перегляд і оновлення освітньо-професійних та освітньо-наукових програм підготовки юристів, удосконалення навчальних планів. Стандартизація юридичної освіти та впровадження компетентнісного підходу до підготовки фахівців активізувала увагу закладів вищої освіти на впровадженні сучасних методик викладання юридичних дисциплін, за якими практико-орієнтоване навчання здатне забезпечити досягнення бажаного рівня підготовки висококваліфікованих спеціалістів у галузі права. Отже, популяризація та поширення практико-орієнтованого навчання є актуальним завданням не лише для закладів вищої освіти, а й для кожного учасника освітнього процесу.

Метою статті є визначення властивостей практико-орієнтованого навчання як інструменту розвитку юридичної освіти.

Науково-методологічною основою роботи стали праці таких науковців, як О.Є. Антонова, О.Г. Боднарчук, Н.В. Буркіна, Н.В. Клименюк, В.В. Комаров, О.О. Кот, О.Б. Кривонос, Л.М. Легін, І.І. Онищук, С.О. Погрібний, К.А. Радченко, В.Я. Тацій, І.Д. Шутак, В.Л. Яроцький.

Стандарти вищої освіти України: першого та другого (бакалаврського й магістерського) рівнів вищої освіти, галузь знань 08 «Право», спеціальність 081 «Право», закріплюють перелік компетентностей випускника та сформульовані у термінах результати навчання. Конкретний зміст компетентностей та результатів навчання

має певні особливості, обумовлені змістом підготовки здобувача за конкретною програмою. Компетентнісний підхід загалом базується на понятті «ключові компетентності», під яким розуміють «найбільш загальні (універсальні) здобуті в процесі навчання, навички, здібності та вміння, що дають змогу людині правильно оцінювати життєву ситуацію, досягати високих результатів у професійній діяльності в умовах конкретного суспільства» [1, с. 370]. А отже, стандарти підготовки здобувачів освіти в галузі знань «Право» спрямовані на формування в них практичних навичок з метою якнайшвидшого їх пристосування до роботи за професією після завершення навчання. Для максимально швидкого пристосування випускника-юриста до професійної діяльності необхідно його підготовку здійснювати в такий спосіб, щоб в процесі навчання здобувачі освіти набували низки загальних професійних навичок та закріплювали їх. Досягти такого результату можливо, на наше переконання, із застосуванням практично-орієнтованого навчання майбутніх юристів, що вимагає перегляду методик і методів навчання та оновлення педагогічних прийомів під час підготовки завдань практичного спрямування.

В.Л. Яроцький зазначає, що «вирішальну роль під час реалізації компетентнісного підходу відіграє перехід від традиційних форм передавання знань до інноваційних освітніх технологій <...> Під час навчального процесу у студента має накопичуватися і осмислюватися досвід розв'язання не навчальних, а професійних завдань» [1, с. 371]. Тобто необхідно відходити від навчальних завдань, які спрямовані на оцінювання теоретичних знань студентів, натомість варто впроваджувати в освітній процес завдання професійного спрямування, в яких для їх розв'язання чи вирішення передбачається

наявність відповідного рівня теоретичної підготовки.

О.Є. Антонова зазначає, що «використання інтерактивних форм навчання покращує взаємини у студентській групі, розвиває активність, партнерство й співпрацю, а авторитет викладача як керівника, комунікатора й активного учасника колективного пізнавального процесу зростає» [2, с. 284]. Погоджуючись із цією думкою, зауважимо, що інтерактивні форми навчання при підготовці юристів дають можливість моделювати певні правові ситуації, які можуть розіграватися в ділових і рольових іграх.

В.Я. Тацій і В.В. Комаров акцентують на тому, що «модернізація юридичної освіти на основі компетентнісного підходу, посилення практичної складової частини в підготовці юристів не повинні вести до відмови від фундаментальності вищої юридичної освіти, яка належить до кращих традицій вітчизняної юридичної школи. Фундаментальна вища юридична освіта має дати фахівцеві базові, системуютьовальні, методологічно значущі знання, які беруть витoki із розуміння й охоплюють первинні сутності правових явищ. Це стосується й інших компетентностей, зорієнтованих на результати навчання та опанування певним практичним досвідом» [3, с. 50–51]. Наведене свідчить, що практико-орієнтоване навчання студентів-юристів не може бути зведено лише до формування у здобувачів освіти конкретних практичних навичок, як-то: підготовка позовної заяви, складання проєкту договору, оформлення протоколу зборів тощо. Не заперечуючи важливості таких навичок, зауважимо, що майбутній юрист повинен розуміти зміст юридичної справи на основі аналізу конкретного виду правовідносин або ж юридичного спору тощо. Тобто, приступаючи до підготовки документів юридичного змісту, необхідно опрацювати значну кількість нормативного матеріалу, задля правильної юридичної оцінки якого необхідно мати ґрунтовні знання про право й суспільні відносини, що ним врегульовано.

С.О. Погрібний справедливо наголошує, що «вища юридична освіта повинна залишатися передусім університетською освітою, що передбачає й надання

глибоких загальнонаукових, гуманітарних знань. Університетська освіта має на меті виховання в цілому високоосвіченої особи, яка повинна здобути справді універсальні та глибокі знання. Тому в університетській освіті перевагу необхідно надавати глибоким теоретичним знанням, а не суто практичним навичкам; знанню системи права, а не другорядних деталей» [4, с. 145]. Погоджуючись із цим твердженням, додамо, що університетська освіта – це передусім формування в особистості певного способу мислення, здатності критично оцінювати ситуації, синтезувати знання та застосовувати міждисциплінарні підходи до вирішення практичних задач у життєдіяльності людини. Як показує практика, у житті майже не зустрічають юридичні спори, вирішення яких вимагає знань лише якоїсь однієї галузі права. Зазвичай, життєві ситуації, що розв'язуються юристами, вимагають від них знань у різних сферах права. Наприклад, для підготовки позовної заяви про стягнення з роботодавця заборгованості по заробітній платі необхідно знати не тільки трудове право, а й цивільний процес. Питання про стягнення аліментів на утримання одного з подружжя може вирішуватися не тільки в межах сімейного права, а й в площині права соціального забезпечення.

Отже, на нашу думку, практико-орієнтований підхід до підготовки майбутнього юриста вимагає уважного переосмислення методик викладання та виважених рішень щодо співвідношення лекційних, практичних, індивідуальних занять, що затверджуються у навчальних планах. Адже невідповідність співвідношення лекцій та практичних занять у бік того чи іншого виду занять призведе до неспроможності здобувача освіти застосовувати теоретичні знання на практиці або до невміння обґрунтувати правову позицію чи визначити предмет спору, що по суті унеможливить правильну оцінку життєвої ситуації та її вирішення на високому професійному рівні. Розв'язати цю проблему у вітчизняній вищій юридичній освіті О.О. Кот пропонує шляхом «пошуку збалансованого рішення щодо співвідношення теоретичного та практичного наповнення навчальних планів для юристів,

а також заповнення навчального процесу дисциплінами, максимально пов'язаними з юриспруденцією, що допоможе значно підвищити ефективність підготовки фахівців у галузі права, які не тільки будуть затребувані роботодавцям, а й за своїм рівнем підготовки будуть здатні виконувати будь-які завдання у сфері юриспруденції» [5, с. 140]. Варто звернути увагу на те, що «загальна сутність практико-орієнтованого підходу полягає у розумному поєднанні фундаментальних та професійних знань, що поєднують за допомогою методів і форм професійно-практичних технологій. Саме ці технології спрямовані на засвоєння знань, набуття вмінь і навичок їх вмілого застосування, тобто досвіду практичної роботи» [6, с. 282].

Запровадження практико-орієнтованого навчання та оновлення педагогічних прийомів і методик викладання юридичних дисциплін, на нашу думку, може здійснюватися шляхом впровадження рейсового навчання. Більш ніж сто років пройшло з часу першого застосування кейс-методу у навчанні в школі права Гарвардського університету, і лише сьогодні цей метод стрімко поширюється у вітчизняному освітньому середовищі. Розширення методології викладання юридичних дисциплін на основі кейсового навчання, на наш погляд, має сприяти актуалізації теоретичного знання у вирішенні реальних юридичних справ. Цільове спрямування такого навчання зміщує акцент його результатів. Традиційне навчання має кінцевим результатом знання, а кейсове навчання в результаті сформує в здобувача компетентності й навички самостійної роботи з юридичною справою.

Науковці доводять, що «використання кейсових технологій <...> значною мірою впливає на розвиток критичного мислення, надає можливості визначити власну позицію, формує навички відстоювання своєї думки, поглиблює знання з обговорюваної проблеми. Активні методи також навчають студентів формувати аргументи, висловлювати думку з дискусійного питання у виразній і стислій формі, переконувати іншого тощо» [7, с. 38]. Такі властивості кейсового методу навчання дозволяють студентам юридичного фаху не лише самостійно знайти способи вирішення прак-

тичної проблеми, а й опанувати навички ведення дискусії, дебатів, вчать їх слухати, сприймати та аналізувати альтернативні або протилежні правові позиції.

Слід визнати, що в сучасних умовах спостерігається низький рівень мотивації студентів до навчання. Це зумовлено й невизначеністю умов майбутнього працевлаштування за професією, і методиками викладання, і високим рівнем теоретизації освітнього процесу тощо. Водночас «кейс-метод дає змогу зацікавити студентів процесом навчання, формує сталий інтерес до конкретної навчальної дисципліни, сприяє активному засвоєнню знань і навичок. Такий метод дає можливість використати теоретичні знання й прискорити засвоєння практичного досвіду» [8, с. 82]. Досягаються такі результати завдяки тому, що кейс-метод націлений не на отримання конкретних теоретичних знань про об'єкти, а на формування професійних компетентностей, професійних навичок, розвиває уміння працювати з нормативно-правовими актами, матеріалами юридичних справ, документами тощо. Виконання кейсових завдань у письмовій формі дозволяє студентам-юристам удосконалити навички юридичної техніки підготовки документів та юридичного письма.

Кейс-метод відрізняється від інших методів навчання тим, що кейсові завдання містять описи реальних практичних ситуацій, що вимагають вирішення. У такому методі доволі часто студентами пропонуються альтернативні способи розв'язання практичної проблеми, і для спеціалістів юридичного профілю такий підхід є максимально наближеним до юридичної практики, коли в процесі виникнення спору між сторонами кожна з них має свій варіант вирішення проблеми, але вибрати потрібно той, що відповідає законодавству. «Кейс-метод досить складний, але використання його в навчальній діяльності студентів має цілу низку переваг. По-перше, він створює для студентів можливість не тільки отримати цікаву та корисну інформацію, а й глибоко її осмислити та знайти різні варіанти правильного рішення. По-друге, цей метод інтенсифікує творчі здібності та креативність студентів, навчає командній роботі. По-третє, дає змогу викладачеві проявляти свій творчий потенціал,

саморозвиватися відповідно до викликів сучасності» [9, с. 228].

З власного досвіду викладання юридичних дисциплін, зокрема «Трудового права України», зазначимо, що підготовку кейсів для студентів істотно полегшує робота з Єдиним державним реєстром судових рішень. Зокрема, оприлюднені судові рішення дають викладачеві матеріал для опрацювання та підготовки кейсових завдань. Такі завдання можуть бути щонайменше двох видів: перший – кейс, завданням якого може бути вирішення справи по суті; другий – кейс, що розігрується в аудиторії як рольова гра, в якій дві команди студентів представляють учасників судового процесу і окрема команда виступає в ролі суддів. Такі підходи до підготовки кейсових завдань передусім активізують діяльність самих студентів, дозволяють їм сконцентруватися на вирішенні юридичної справи й формують навички роботи в команді.

Якщо кейс подається через рольову гру, це також дозволяє студентам опанувати особливості судового процесу, удосконалити навички участі в судових дебатах. Відзначимо, що, коли в аудиторії кейс розігрується як судовий розгляд справи паралельно із засвоєнням навчального матеріалу за предметом дисципліни, наприклад, розгляд трудового спору щодо виплати заробітної плати працівникові, відбувається синергетичне сполучення з навчальним матеріалом процесуальних дисциплін. У навчальній дисципліні «Трудове право України» види кейсових завдань дозволяють охопити процесуальні аспекти цивільного, господарського та адміністративного судочинства.

Варто відзначити, що підготовка кейсових завдань для студентів-юристів відрізняється від підготовки кейсів з дисциплін іншого фаху. Зокрема, власний досвід викладання та підготовки таких завдань для студентів-юристів показав, що кейси з юридичних справ мають такі особливості:

1. Вирішення справи по суті на основі законодавства вимагає від студента не пошуку управлінського рішення або вигадання способів вирішення, замирення юридичної справи, а досягнення головної мети юридичної справи – верховенства права.

2. Розширюються можливості міждисциплінарних зв'язків у процесі підготовки студента-юриста, за рахунок побудови завдання у такий спосіб, щоб вирішення його включало матеріал тих навчальних дисциплін, які вже вивчено студентами (теорія держави і права, судові та правоохоронні органи, процесуальні дисципліни тощо).

3. Розв'язання кейсу з юридичної справи, чи то письмова робота, чи то рольова гра, вимагає вирішення спору та підготовки своєї позиції з правовим обґрунтуванням. У процесі такої діяльності студенти самостійно аналізують чинне законодавство, судову практику, у малих групах вчать один у одного й набувають навичок роботи в групах. Студенти опановують юридичне письмо, наприклад: тексти законотворчої діяльності (нормативно-правовий акт); тексти правозастосовної діяльності; тексти юридичної науки, тексти правотворчої лінгвістики [10, с. 77]. Також кейсові завдання дають змогу студентам-юристам оволодіти технікою підготовки юридичних документів і засвоїти, зокрема, етапи підготовки документів:

- 1) визначення адресата;
- 2) визначення загальної структури документа, систематизація матеріалів та аргументів за відповідними розділами;
- 3) написання тексту документа;
- 4) прогнозування та аналіз можливих висновків;
- 5) редагування матеріалів.

Майбутні юристи, виконуючи кейсові завдання, засвоюють правила формування складових частин процесуального документа: вступної, мотиваційної та резолютивної частин. Розв'язуючи кейсове завдання через рольову гру, в якій моделюється судовий процес, студенти не лише набувають практичних навичок ведення судових дебатів, а й починають опановувати стратегії та тактики судового захисту. Опановують «таймінг» як елемент техніки захисника сторони у справі.

4. Кейсове завдання підвищує мотивацію студента до вирішення справи по суті, що спонукає його самостійно аналізувати теоретичний матеріал та законодавство. Прагнення студента до обґрунтування власного способу вирішення юридичної справи дозволяє викорис-

тати методи «евристичного навчання». «Евристичне навчання як оригінальна науково-педагогічна концепція пропонує учням самостійно «відкривати знання», порівнюючи їх із культурно-історичними аналогами, вибудовуючи при цьому індивідуальну траєкторію власної освіти» [11, с. 162]. У такому аспекті кейс-метод емоційно спонукає до пошуку. І коли студент самостійно знаходить правильний спосіб вирішення справи, він радіє («Ура! Я знайшов!»). Водночас таке емоційне збудження формує у його пам'яті потужні рефлекторні реакції. Тобто студент починає формувати та/або удосконалювати

стереотипні процедури в роботі з нормативними матеріалами, документами, нормативною базою тощо. По суті відбувається формування професійних навичок та компетенції.

Зазначимо, що чим більше кейсових завдань пропонується студентам, тим швидше і більш кваліфіковано вони готують свої відповіді. Наведені вище особливості кейсів з юридичних справ не складають вичерпного опису їхніх властивостей, проте вони, на нашу думку, дозволяють значною мірою актуалізувати практично орієнтований підхід до навчання студентів юридичного профілю.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Яроцький В.Л. Використання інтерактивних освітніх технологій у межах компетентнісного підходу у процесі викладення цивільного та сімейного права. *Реформування юридичної освіти: виклики часу* : збірник статей до ювілею д-ра юрид. наук, проф. Н.С. Кузнецової / відп. ред. О.В. Кохановська та О.О. Кот. Київ : ПрАТ «Юридична практика», 2019. С. 361–372.
2. Антонова О.Є. Практико-орієнтований підхід у формуванні професійної майстерності майбутнього вчителя. *Теорія і практика професійної майстерності в умовах цілежиттєвого навчання* : монографія / за ред. О.А. Дубасенюк. Житомир : Вид-во Рута, 2016. С. 262–285.
3. Тацій В.Я., Комаров В.В. Проблеми забезпечення якості вищої юридичної освіти. *Реформування юридичної освіти: виклики часу* : збірник статей до ювілею д-ра юрид. наук, проф. Н.С. Кузнецової / відп. ред. О.В. Кохановська та О.О. Кот. Київ : ПрАТ «Юридична практика», 2019. С. 41–62.
4. Погрібний С.О. Юридична освіта в Україні: проблеми і перспективи. *Реформування юридичної освіти: виклики часу* : збірник статей до ювілею д-ра юрид. наук, проф. Н.С. Кузнецової / відп. ред. О.В. Кохановська та О.О. Кот. Київ : ПрАТ «Юридична практика», 2019. С. 141–151.
5. Кот О.О. Вища юридична освіта в Україні: практичні проблеми та шляхи їх подолання. *Реформування юридичної освіти: виклики часу* : збірник статей до ювілею д-ра юрид. наук, проф. Н.С. Кузнецової / відп. ред. О.В. Кохановська та О.О. Кот. Київ : ПрАТ «Юридична практика», 2019. С. 127–140.
6. Радченко К. Практико-орієнтований підхід як методологічний концепт формування професійної компетентності військових юристів. *Збірник наукових праць Національної академії прикордонної служби України. Серія: педагогічні науки*. 2020. № 4 (23). С. 276–290.
7. Буркіна Н.В. Використання активних методів навчання у дистанційних курсах. *Теорія та методика електронного навчання* : збірник наукових праць. Вип. III. Кривий Ріг : Вид. відділ НМетАУ, 2012. С. 35–39.
8. Боднарчук О.Г. Упровадження кейс-методу як засобу формування професійних компетенцій майбутніх юристів-господарників. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 1. С. 79–83. URL: http://www.lsej.org.ua/1_2019/21.pdf (дата звернення: 01.07.2021).
9. Клименюк Н.В. Кейс-метод як ефективний засіб проблемно-розвивального навчання в процесі формування професійної компетентності майбутніх соціальних працівників. *Збірник наукових праць Херсонського державного університету. Педагогічні науки*. 2018. Вип. 82. Т. 3. С. 222–229.
10. Юридична техніка в схемах і таблицях : курс лекцій / І.Д. Шутак, І.І. Онищук, Л.М. Легін. Івано-Франківськ : Лабораторія академічних досліджень правового регулювання та юридичної техніки ; Дрогобич : Коло, 2016. 232 с.
11. Кривонос О.Б. Активізація пізнавальної діяльності учнів в умовах евристичного навчання. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2013. № 4 (30). С. 159–167.